

Het paarse compromis

Thijs Wöltgens

PvdA-lid Eerste Kamer - Burgemeester Kerkrade

Het paarse regeringsakkoord was helemaal niet voor de hand liggend. De samenwerking in het kabinet-Kok valt echter best mee en de resultaten mogen gezien worden.

Nu al wordt het paarse experiment voor herhaling vatbaar genoemd. Maar zullen die voornemens straks de kiesstrijd overleven?

Op dit moment geldt de voortzetting van de paarse coalitie van Nederlandse sociaal-democraten (PvdA), vrijzinnig-democraten (D'66) en rechtse liberalen (VVD) als bijna vanzelfsprekend. Als samenwerkingsverband is het een verademing na de uiterst moeizame rooms-rode coalitie, het kabinet-Lubbers-Kok. Bovendien heeft paars de economische wind in de rug; schijnbaar moeiteloos bereikt en passeert het kabinet-Kok zijn doelstellingen op het gebied van overheidsfinanciën en werkgelegenheid. Buitenlandse regeringsleiders prijzen in eigen land het 'Hollandse model' aan. Een derde succesfactor is het ontbreken van een aansprekend alternatief. De voorheen eeuwige regeringspartij, het CDA, slaagt er niet in om inhoudelijk en personeel als serieuze concurrent op te treden.

Zo vanzelfsprekend als paars thans geworden is, zo weinig vanzelfsprekend was deze coalitie na de verkiezingen van 1994. Alleen de vierde partij van het land, D'66, had een uitgesproken voorkeur voor deze combinatie. Maar deze partij was wel onmisbaar geworden voor iedere meerderheidscoalitie, die geen alpartijkabinet opleverde. De sleutelrol van D'66 was de consequentie van de historische nederlaag van PvdA en CDA. De nederlaag van de christendemocraten was nog groter dan de ongekende achteruitgang van de sociaal-democraten. Daardoor kon de PvdA toch als grootste uit de bus komen. Omdat

de toenmalige CDA-leider Brinkman een verder doorgaan met de PvdA afwees in de hoop zijn politieke leven te kunnen redden als minister-president van een kabinet met de liberalen, resteerde uiteindelijk voor Wim Kok maar één optie om als eerste minister benoemd te worden: paars.

Toch was die stap allerminst eenvoudig. In het verleden hadden PvdA en VVD hun eigen profiel gekoesterd in een tegenstelling die praktisch op wederzijdse uitsluiting neer kwam. De VVD presenteerde voor de verkiezingen van 1994 een keihard programma van bezuinigingen op de sociale zekerheid, een welkome aanleiding voor de PvdA om het geschonden sociale gezicht weer wat op te poetsen. De coalitie met deze VVD vergde dus nogal wat concessies: de aanscherping van de arbeidsongeschiktheidsverzekering, de privatisering van de ziektewet, de relativering van het minimumloon en de introductie van een concurrerende uitvoering van de sociale werknemersverzekeringen. Daarnaast werden nog enige erfstukken van het vorige kabinet overgenomen, zoals de Algemene Nabestaandenwet. Maar vergeleken met het verkiezingsprogramma van de VVD waren deze concessies nog alleszins gematigd. Daarin werd een drastische verlaging van het minimum bepleit, gecombineerd met een volledige privatisering van alle bovenminimale sociale (?) zekerheid.

Het paarse kabinet kwam er dus. Maar het

motief was een ander dan de pleitbezorgers van paars gewild hadden; terwijl D'66 de unieke situatie van een regering zonder CDA benadrukte, sloofden Kok en VVD-leider Bolkestein zich uit om het "normale" karakter van de paarse coalitie te accentueren.

Paars, bijzonder en toch gewoon

Natuurlijk is de paarse coalitie iets bijzonders in de Nederlandse geschiedenis van deze eeuw, waarin de christen-democraten onafgebroken deel hebben uitgemaakt van de regering. De voortdurende regeringsverantwoordelijkheid van de christen-democraten heeft diepe sporen achtergelaten in de samenleving. Het maatschappelijk netwerk van de CDA was omvangrijker dan bij enige andere partij het geval was. De gang langs het CDA was onontkoombaar om politiek iets te bereiken. Ik merk nu nog dagelijks, hoe gedesoriënteerde het machtige Limburgse CDA is, nu de informele regeringscontracten zijn verbroken.

Maar de macht van het CDA beruiste niet alleen op een politieke pijler. Ideologisch en feitelijk koesterde deze partij meer dan andere partijen het zogenaamde maatschappelijk middenveld: het gezin, de vrijwilligersorganisaties, de verenigingen van boeren, middenstanders en werkgevers en de christelijke vakbeweging. Regelmatig werden coalitiepartners meegezogen in de scherpslijperij over de autonomie van de christelijke scholen, dat wil zeggen van christelijke schoolbesturen en hun overkoepelende organisaties. Hun motto leek te zijn: baas in eigen huis, maar wel op kosten van de belastingbetaler.

Sociaal-democraten en liberalen vonden elkaar regelmatig in hun gemeenschappelijke afkeer van het christen-democratische cliëntelisme ten gunste van de eigen achterban. Je zou dus verwachten, dat paars zich beijvert om het maatschappelijk middenveld van zijn publieke functies te ontdoen. Inderdaad zijn er hier en daar aanzetten geweest, maar intussen heeft in elk geval de PvdA de betekenis van gezin en vereniging (her-)ontdekt. Met name de minister van sociale zaken, Melkert, zorgt ervoor dat het CDA hier geen exclusieve positie kan bezetten. Hij ontbeert daarbij wel de actieve steun van de

twee liberale partijen.

Gemeenschappelijk was vroeger ook de ergernis over de christelijke dwingelandij, als het ging over ethische vraagstukken, zoals abortus en euthanasie. Het regerende CDA verhinderde telkens, dat meer vrijzinnige voorstellen de meerderheid in de volksvertegenwoordiging kregen, die feitelijk wel aanwezig was. Er bestaat echter nauwelijks behoefte om de met het CDA tot stand gekomen compromissen op dit terrein opnieuw ter discussie te stellen. Dat is ook begrijpelijk. In een internationale vergelijking zijn die compromissen zeer liberaal. Ik bespeur veeleer een omslag ten gunste van een grotere terughoudendheid bij de werkgever. In dit verband is het haast aandoenlijk om gade te slaan, hoe de vrijzinnig-democraten proberen een *law-and-order*-imago op te bouwen, zelfs in het intussen beruchte Nederlandse drugbeleid.

Diezelfde vrijzinnig democraten hoopten hun sleutelrol in de formatie als breekijzer te kunnen gebruiken om enkele stokpaardjes op het gebied van politieke vernieuwing (referendum, wijziging kiesstelsel) eindelijk op de regeringsagenda te krijgen. Het ziet er niet naar uit dat dit pogen met succes bekroond wordt. Dat ligt niet alleen aan de afwerende houding van coalitiepartner VVD, maar misschien nog meer aan de weinig opwekkende ervaringen met lokale referenda, die zelfs geheide D'66-ers aan het twijfelen hebben gebracht.

De meest geslaagde innovatie van het paarse kabinet is de (her-)instructie van de zogenaamde structurele begrotingsbeleid. Het kabinet kiest een uitgavenkader, dat gebaseerd is op de laagste voorspelde economische groei per jaar en toch het begrotingstekort reduceert tot de gewenste (beneden de EMU-norm liggende) omvang. Dat was in het begin even slikken voor de PvdA: de noodzakelijke bezuinigingen bedroegen meer dan het dubbele van het bedrag dat in het PvdA-verkiezingsprogramma aangekondigd was. Maar bij de start kende elke minister zijn taks en kon onmiddellijk beginnen met de daarbij behorende maatregelen. De feitelijke groei ligt boven het behoedzame scenario. En is dus een bron van financiële meevallers. Volgens de meest recente voorspellingen kan het EMU-tekort vol-

gend jaar dalen tot 1,3%.

Het structurele begrotingsbeleid is vooral belangrijk voor de cohesie in het kabinet. Het laatste kabinet-Lubbers sleepte zich van bezuinigingsronde naar bezuinigingsronde, mede omdat de feitelijke groei achterbleef bij de veronderstellingen van het regeerakkoord. Er ging indertijd haast geen week voorbij zonder heftige discussie tussen beide regeringspartijen (CDA en PvdA) over omvang en invulling van telkens weer nieuwe ombuigingen van de uitgaven.

Het grootse probleem van de paarse coalitie is thans totaal anders: wat te doen met de meevallers? De coalitiepartners in de Tweede Kamer lijken zich te vinden in een van-alles-wat-oplossing: iets extra's voor de laagste inkomens, belastingverlaging voor iedereen en extra-tekortreductie. Het kabinet-Kok smeedt intussen het regeerakkoord voor paars 2, waarin publieke investeringen ervoor moeten zorgen dat Nederland distributieland blijft.

Een tweede innovatie van het kabinet-Kok mag niet onvermeld blijven. Tegen de gegroeide orthodoxie in creëert Melkert nieuwe banen voor kanslozen op de arbeidsmarkt met behulp van uitkeringsgelden daar waar eenvoudige arbeid in toezicht en zorg weggerationaliseerd is. De 40.000 Melkertbanen over 4 jaar vormen in vergelijking met de jaarlijkse banengroei van ca. 120.000 slechts een bescheiden bijdrage, maar mobiliseren wel de hardnekkige kern van de werkloosheid.

Belangrijk is, dat het kabinet-Kok zeer zorgvuldig is omgegaan met de meest wezenlijke erfenis op sociaal-economisch terrein van de jaren '80, de combinatie van volgehouden loonmatiging en deeltijdarbeid. Daarom is wel enige vrees gerechtvaardigd, als andere landen het "model Holland" gaan volgen. Wordt loonmatiging het volgende instrument in de internationale concurrentiestrijd, nu devaluatie van de munten wordt uitgesloten? En wat blijft dan over van de Nederlandse voorsprong?

Paars als partijpolitieke puzzel

Nederlandse ondernemers loven Kok, vakbondsbestuurders prijzen in interviews het Nederlandse poldermodel aan. Het oppositionele

CDA gelooft zelf niet dat het over een alternatieve beleidsconceptie beschikt. Au fond heerst er een consensus, die een alpartijenkabinet niet zou kunnen verbeteren.

Zoals het er nu uitziet wordt de positie van Kok niet zo zeer belaagd door het CDA, maar door VVD-leider Bolkestein, die als enige leider van een coalitiepartij gekozen heeft voor de onafhankelijker positie van fractievoorzitter in de Tweede Kamer. Hij heeft die positie tot nu toe maximaal uitgebuit. Hij laat in midden of hij het premierschap ambieert. Opiniepeilingen suggereren dat hij de eerste liberale minister-president kan worden sinds de eerste wereldoorlog, eventueel in een andere coalitie dan paars.

Als de verkiezingsstrijd zich daadwerkelijk toespitst op de keuze tussen Kok en Bolkestein, dan wordt paars 2 iets minder vanzelfsprekend. Het gemeenschappelijk succes van paars 1 zal door Kok geheel anders worden uitgelegd dan door Bolkestein. De eerste zal wijzen op het belang van goed overleg met sociaal-economische partners en het belang van een behoorlijk bestaansminimum, de ander zal dat overleg juist aanwijzen als rem op een gewenste groei van meer dan 3% en het minimum als belemmering voor het aan de slag raken van langdurig werklozen. Wat is nu het geheim van het poldermodel? Is het de drastische bezuiniging op de uitkeringen of is het juist de buitengewone gematigdheid van de bezuiniging, waardoor het maatschappelijk draagvlak voor loonmatiging behouden blijft, die het succes van paars verklaart?

Uit electorale overwegingen hebben beide contrahenten er belang bij de antwoorden als een wereld van verschil te etaleren. Bovendien heeft Kok na zoveel jaren wel een echte overwinning nodig. Tegen wil en dank zou het allerm minst herstelde CDA (maar wie weet, hoe de nieuwe lijsttrekker zich zal ontpoppen?) toch weer een doorslaggevende rol in de formatie kunnen krijgen. Het is een vorm van postmoderne ironie. Zoiets banaals als puur electorale overwegingen dwingen de leiders van PvdA en VVD tot het oppoetsen van een ideologisch profiel, dat in paars overwonnen leek. Met dank aan het pragmatische D'66.